5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HISTORY & CULTURE

August 17, 2021

Ankara – TURKEY

(THE PROCEEDINGS BOOK)

EDITED BY

Assist. Prof. Dr. Mehmet Ali TÜRKMENOĞLU

ISBN: 978-625-7464-07-9

www.izdas.org/history

5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HISTORY & CULTURE

August 17, 2021 / Ankara – TURKEY

(THE PROCEEDINGS BOOK)

EDITOR
Assist. Prof. Dr. Mehmet Ali TÜRKMENOĞLU

All rights of this book belong to IKSAD. Without permission can't be duplicate or copied.
Authors are responsible both ethically and juridically
IKSAD Publications – 2021 ©
Issued: 06.09.2021
ISBN: 978-625-7464-07-9

Bu Kitabın Tüm Hakları IKSAD Yayınevi'ne aittir.
Yazarlar etik ve hukuki olarak eserlerden sorumludurlar.
IKSAD Yayınevi – 2021 ©
Yayın Tarihi: 06.09.2021
ISBN: 978-625-7464-07-9

CONFERENCE ID

CONFERENCE TITLE

5th INTERNATIONAL CONFERENCE
ON HISTORY & CULTURE

DATE and PLACE

August 17, 2021 / Ankara - TURKEY

ORGANIZATION

IKSAD GLOBAL

ORGANIZING COMMITTEE

Prof. Dr. Necati DEMİR
Prof. Dr. M. Salih MERCAN
Prof. Dr. Muhittin ELİAÇIK
Doç. Dr. Osman Kubilay GÜL
Gönül EDEŞLER
Neslihan BALCI

NUMBER of ACCEPTED PAPERS - 37

NUMBER of REJECTED PAPERS - 13

PARTICIPANTS COUNTRY

Turkey-18, Albania-1, Azerbaijan-6, Austria-1, Bulgaria-1, India-3, Israel-1, Nigeria-1, Pakistan-2, Romania-2, Vietnamese-1

*Double blinded evaluation proces

SCIENTIFIC COMMITTEE

- Prof. Dr. Hacer HÜSEYNOVA- Azerbaijan State Pedagogical University
- Prof. Dr. Lutviyye ASGERZADE- Azerbaijan National Academy of Sciences
- Prof. Dr. Necati DemİR
- Prof. Dr. Nuri KAVAK- Eskisehir Osmangazi University
- Prof. Dr. Ramazan GAFARLI- Azerbaijan National Academy of Sciences
- Prof. Dr. Mərziyye Necefova- Azerbaijan National Academy of Sciences
- Prof. Dr.M. Salih MERCAN
- Associate Professor Cavid QASIMOV- Van Centennial University
- Associate Professor Sehrane KASIMİ- Azerbaijan National Academy of Sciences
- Associate Professor Osman Kubilay GÜL
- Associate Professor Dr.M. Selen ABBASOĞLU ERMİYAGİl- Lefke European University
- Dr. Lecturer Member Ahmet ÖZTURHAN- Batman University
- Dr. Lecturer Member Murathan KEHA- Ataturk University
- Dr. Lecturer Member Okan BOYDAŞ- Sivas Cumhuriyet University
- Dr. Lecturer Member Yasemin ERENGEZGİN KAFKAS- Fatih Sultan Mehmet Vakıf University
- You can learn See. Dr. Sibel ÇELIK- Dicle University
- Dr. Ayşe ERKMEN- Gaziantep University
- Dr. Hümeyra TÜREDİ- Bakırköy Fine Arts High School
- Dr. Iosefina BLAZSANI-BATTO- Azerbaijan University of Languages
- Dr. Natalia POPKADZE- Tbilisi Research Center
- Dr. Omer Faruk KIRMIT- Hacibayram Veli University
- Dr. Ramazan BULUT- Afyon Kocatepe University
- Dr. Terane NAGIYEVA- Azerbaijan State Pedagogical University

5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HISTORY & CULTURE

August 17, 2021

Ankara / TURKEY

CONFERENCE PROGRAM

Meeting ID: 891 1253 6800
Passcode: 050505

5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HISTORY & CULTURE
August 17, 2021 / Ankara - TURKEY
(THE PROCEEDINGS BOOK)
www.izdas.org/history

Önemli, Dikkatle Okuyunuz Lütfen

- Kongremizde Yazım Kurallarına uygun gönderilmiş ve bilim kurulundan geçen bildiriler için online (video konferans sistemi üzerinden) sunum imkanı sağlanmıştır.
- Online sunum yapabilmek için **https://zoom.us/join** sitesi üzerinden giriş yaparak "Meeting ID or Personal Link Name" yerine ID numarasını girerek oturuma katılabilirsiniz.
- Zoom uygulaması ücretsizdir ve hesap oluşturmaya gerek yoktur.
- Zoom uygulaması kaydolmadan kullanılabilir.
- Uygulama tablet, telefon ve PC'lerde çalışıyor.
- Her oturumdaki sunucular, sunum saatinden 5 dk öncesinde oturuma bağlanmış olmaları gerekmektedir.
- Tüm kongre katılımcıları canlı bağlanarak tüm oturumları dinleyebilir.
- Moderatör – oturumdaki sunum ve bilimsel tartışma (soru-cevap) kısmından sorumludur.

Dikkat Edilmesi Gerekenler- TEKNİK BİLGİLER

- Bilgisayarınızda mikrofon olduğuna ve çalıştığına emin olun.
- Zoom'da ekran paylaşma özelliğine kullanabilmelisiniz.
- Kabul edilen bildiri sahiplerinin mail adreslerine Zoom uygulamasında oluşturduğumuz oturuma ait ID numarası gönderilecektir.
- Katılım belgeleri kongre sonunda tarafınıza pdf olarak gönderilecektir
- Kongre programında yer ve saat değişikliği gibi talepler dikkate alınmayacaktır

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- To be able to attend a meeting online, login via **https://zoom.us/join** site, enter ID "Meeting ID or Personal Link Name" and solidify the session.
- The Zoom application is free and no need to create an account.
- The Zoom application can be used without registration.
- The application works on tablets, phones and PCs.
- The participant must be connected to the session 5 minutes before the presentation time.
- All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

Points to Take into Consideration - TECHNICAL INFORMATION

- Make sure your computer has a microphone and is working.
- You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- Requests such as change of place and time will not be taken into consideration in the congress program.

Before you login to Zoom please indicate your name surname and hall number, exp. H1-Sedat BİLİNİR

17.08.2021
SESSION-1 HAL-1
HEAD OF SESSION: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali TÜRKMENOĞLU

TURKEY TIME:	ALBANIA TIME:
• 09:00-11:30	• 08:00-10:30

AUTHORS	UNIVERSITY INSTITUTION	TOPIC TITLE
Dr. Öğr. Üyesi Sedat BİLİNİR	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Tarih Bölümü	AZERBAYCAN BÖLGESİNDE RUS-ARAP KARŞILAŞMASI (942-943)
Dr. Öğr. Üyesi Yaşar ARSLANYÜREK	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü	MEHMED CELALEDDİN PAŞA'NIN MARAŞ'A VALİ OLARAK GÖNDERİLMESİ VE 1821-1823 OSMANLI-İRAN SAVAŞI'NDAKİ FAALİYETLERİ
Dr. Öğr. Üyesi Yaşar ARSLANYÜREK	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü	I. BALKAN SAVAŞLARI SIRASINDA GERÇEKLEŞEN BAZI FİRAR HADİSELERİ (1912-1913)
Arş. Gör. Dr. Çağdaş YÜKSEL	Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü	1991 YILINDA İNGİLTERE AVAM KAMARASI'NDA KÜRTLER HAKKINDA YAPILAN OTURUM ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER
Dr. Öğretim Üyesi Mehmet Ali TÜRKMENOĞLU & Mustafa AKKOVAK	Harran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü & Harran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü	OSMANLI KLASİK DÖNEMİNDE KALELER VE SAVUNULMASI
Doç. Dr. Ermal Baze	Tirana Üniversitesi, Tarih Bölümü	15. YÜZYIL OSMANLI BELGESELLERİNE KOMÜNİZM DÖNEMİNDEKİ ARNAVUTLUK TARİHİ BELGELERİNDEN KRİTİK BAKIŞ

17.08.2021
SESSION-1 HAL-2
HEAD OF SESSION: Dr. Murat KARATAŞ

TURKEY TIME:	AZERBAIJAN TIME:
• 09:00-11:30	• 10:00-12:30

AUTHORS	UNIVERSITY INSTITUTION	TOPIC TITLE
Baxşəliyev Samir Fazil oğlu	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	NƏRİMAN NƏRİMANOVUN TÜRKİYƏ SİYASƏTİ VƏ TÜRKİYƏ İLƏ ƏMƏKDAŞLIĞIN GENİŞLƏNDİRİLMƏSİ SAHƏSİNDƏKİ FƏALİYYƏTİ
Dr. Öğr. Üyesi Adem DEMİRSOY	Selçuk Üniversitesi, İletişim Fakültesi	ERBAKAN'IN MİLLETVEKİLLİĞİNE GİDEN SÜREÇTE TÜRKİYE'DE YARIN GAZETESİ VE ZİYA TANRIKULU
Prof. Dr. Baxşəliyev Fazil Eynulla oğlu	Bakı Dövlət Universiteti	BAKİDAKI 1990-CI İL YANVAR HADİSƏLƏRİNƏ DÜNYA KÜTLƏVİ İNFORMASİYA VASİTƏLƏRİNİN YANAŞMASI HAQQINDA
Əzizova Rübabə Yasin qızı	Sumqayıt Dövlət Universiteti	AZƏRBAYCANI DÖVLƏT MÜSTƏQİLLİYİNİN BƏRPASINA APARAN YOLUN SON MƏRHƏLƏSİ
Dr. Murat KARATAŞ	Abdullah Gül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü	CUMHURBAŞKANI İSMET İNÖNÜ'NÜN İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI AREFESİNDE İÇ SİYASETTE BİRLİK OLUŞTURMA ÇABASI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME
Dr. Onur ÇAPAR	Türkiye Büyük Millet Meclisi Halka İlişkiler Başkanlığı	LAZKİYE ENDÜSTRİYEL ASFALT VE PETROL ANONİM ŞİRKETİ
Dr. Ömer Faruk KIRMIT	Ankara Hacıbayram Veli Üniversitesi-Polatlı FEF. Tarih Bölümü	TÜRKIYE'DE 28 ŞUBAT SÜRECİ İLE İLGİLİ YAPILMIŞ LISANSÜSTÜ TEZLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

17.08.2021
SESSION-1 HAL-3
HEAD OF SESSION: Dr. Alan Reed Libert

TURKEY TIME:	AUSTRALIA TIME:	INDIA TIME	VIETNAM TIME
• 09:00-11:30	• 16:00-18:30	• 11:30-14:00	• 13:00-15:30

AUTHORS	UNIVERSITY INSTITUTION	TOPIC TITLE
Ankana Sen & Prof. Dr. Deepak John Mathew	Indian Institute of Technology & Indian Institute of Technology	THE PAHARI PAINTED PHOTOGRAPHS: A STUDY ON EVOLUTION OF REGIONAL PHOTOGRAPHIC PRACTICES DURING 1890-1940 IN THE HILL KINGDOMS OF PUNJAB PROVINCE
Dr. Sajna.A	University of Kerala	SITUATING THE PLACE OF TEMPLES IN THE COMPOSITE CULTURE OF KERALA
Asst. Prof. Vanya Ivanova & Gergana Petkova	University of Plovdiv & Medical University of Plovdiv	AN ATTEMPT TO DEVELOP CULTURAL AWARENESS IN UNIVERSITY STUDENTS
Favour C. Uroko	Department of Religion and Cultural Studies, Faculty of the Social Sciences University of Nigeria	WHAT HOPE FOR WOMEN (2 KINGS 4:8-17): CULTURAL, SOCIAL, AND HISTORICAL CONTEXTS OF WOMEN EMANCIPATION IN NIGERIA
Dr. Alan Reed Libert	School of Humanities & Social Science	EXAMINING THE LINGUISTIC LANDSCAPE OF EDIRNE
Ngo Thi Thanh Thuy & Ngo Thi Thu Trang & Nguyen Thanh Binh	School of Social Sciences and Humanities, Can Tho University & University of Social Sciences and Humanities, Vietnam National University & Mekong Delta Development Research Institute, Can Tho University	EXPLORING THE ROLES OF SOCIAL NETWORK IN RURAL CULTURE – A CASE STUDY OF SHRIMP FARMING IN BEN TRE PROVINCE, VIETNAM

17.08.2021
SESSION-2 HAL-1
HEAD OF SESSION: Prof. Dr. Muhittin ELİAÇIK

TURKEY TIME:	AZERBAIJAN TIME:
• 12:00-14:30	• 13:00-15:30

AUTHORS	UNIVERSITY INSTITUTION	TOPIC TITLE
Prof. Dr. Muhittin ELİAÇIK	Kırıkkale Üni. Fen-Edebiyat Fak., Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü	SULTAN II. BAYEZİD DEVRİNE AİT BİLİNMEYEN İKİ ŞAİR
Prof.Dr. Muhittin ELİAÇIK	Kırıkkale Üni. Fen-Edebiyat Fak., Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü	SULTAN I. MEHMED DEVRİNE AİT MEÇHUL BİR MANZUM TARİHÇE
Gürdal ÇETİNKAYA	Ankara University, Institute of Turkish Revolution History	MİDHAT PAŞA VE KANUN-İ ESASİ'NİN İLANI
Sümeyra YAKAR	Iğdır Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Bölümü	İSLAM HUKUKUNDA BİR TERİM OLARAK VAKIF VE DEĞİŞEN UYGULAMALAR
Emine Enise YAKAR	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Bölümü	MEZHEPLER ARASINDA VAKIFLA İLGİLİ HÜKÜM FARKLILIKLARI VE SEBEPLERİ
Doç. Dr. Fatma İNCE	İnönü Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi,Tarih Bölümü	I. THEODOSİUS DÖNEMİ ARİUSÇULUK TARTIŞMALARI

17.08.2021
SESSION-2 HAL-2
HEAD OF SESSION: Öğr. Gör. Dr. Yeşim AYDOĞAN

TURKEY TIME	AZERBAIJAN TIME
• 12:00-14:30	• 13:00-15:30

AUTHORS	UNIVERSITY INSTITUTION	TOPIC TITLE
Doç. Dr. Parviz Firudin Oqlu Kazimi	Baku State University	TARİXİ ARAŞDIRMALARDA "BREND" AXTARIŞI
Öğr. Gör. Dr. Yeşim AYDOĞAN	İnönü Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Resim Bölümü	SOMUT OLMAYAN KÜLTÜR MİRASI İLE SÖZLÜ TARİH İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA
Dr. Öğr. Üyesi Okan BOYDAŞ	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Resim-İş Eğitimi Anabilim Dalı	TÜRK MİTOLOJİSİN PLASTİK SANATLARA YANSIMASI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME "HAYVAN SEMBOLİZMİ"
Öğr. Gör. Kifayet ÖZKUL	İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa	ANADOLU'DA NAR MOTİFİ VE YENİ TASARIM UYGULAMALARI
Məmmədov Anar Amil oğlu	Sumqayıt Dövlət Universiteti	XIX ƏSRDƏ ŞƏKİ BÖLGƏSİNDƏ KAPİTALİST SƏNAYESİNİN FORMALAŞMASINDA İPƏKÇİLİK VƏ DİGƏR FƏALİYYƏT SAHƏLƏRİNİN ROLU

17.08.2021
SESSION-2 HAL-3
HEAD OF SESSION: Dr. Iosefina BLAZSANI-BATTO

TURKEY TIME	ROMANIA TIME	PAKISTAN TIME	INDIA TIME
• 12:00-14:30	• 12:00-14:30	• 14:00-16:30	• 14:30-17:00

AUTHORS	UNIVERSITY INSTITUTION	TOPIC TITLE
Krishna Trivedi & Prof. Dr Deepak John Mathew	Department of Design, Indian Institute of Technology & Department of Design, Indian Institute of Technology	INDIGENOUS RITUALS AND ASSOCIATED ART AND CRAFT PRACTICES FOR COMMUNITY WELL-BEING AND HEALTHY LIVING AMONG THE GOND TRIBE OF TELANGANA
Irina-Ana Drobot	Technical University of Civil Engineering Bucharest	THE SHIFT FROM HIERARCHICAL TO EGALITARIAN CULTURES
Rehana Kanwal	Department of Islamic Studies, National College of Business Administration and Economics	BABUR AND HIS INDIAN EXPEDITIONS
Rehana Kanwal	Department of Islamic Studies, National College of Business Administration and Economics	THE INDIAN MUSLIMS' SERVICES TO AFGHANISTAN & TURKEY (1901-1929)
Gila Oren	Collage of Management Academic Studies	HISTORY FACES ON FACEBOOK
Gabriela Boangiu	Romanian Academy, Institute for Socio-Human Researches	ROMANIAN FOLK MEDICINE IN NATIONAL ARCHIVES
Dr. Iosefina BLAZSANI-BATTO	Azerbaijan University of Languages Romanian Language Institute	LITERATURE AND MOVIES A START POINT TO DISCOVER SOCIETAL MENTALITY

5th International Conference On History & Culture
August 17, 2021 / Ankara / TURKEY
(THE PROCEEDINGS BOOK)
WEB: https://www.izdas.org/history
E-MAİL: tarihkongresi@gmail.com

CUMHURBAŞKANI İSMET İNÖNÜ'NÜN İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI ARİFESİNDE İÇ SİYASETTE BİRLİK OLUŞTURMA ÇABASI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Öğr. Gör. Dr. Murat KARATAŞ
Abdullah Gül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü
ORCID: 0000-0003- 1174-5828

ÖZET
Türk ordularının Başkomutanı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk dünyanın koşar adım İkinci Dünya Savaşı koşullarına girdiği atmosferde-10 Kasım 1938-vefat etti. Onun vefatı üzerine yıllarca Başbakanlık koltuğunda oturan ancak 1937 sonbaharından itibaren siyasetin dışında bırakılan İsmet İnönü TBMM tarafından Türkiye'nin İkinci Cumhurbaşkanı seçildi. Cumhurbaşkanı İnönü hızlı bir şekilde iç siyasette birlik oluşturma projesini uygulamaya soktu. Bu proje ile İnönü, Atatürk döneminde çeşitli gerekçelerle siyasal sistemin dışında kalan/bırakılan isimleri Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)'ne davet etti. İnönü tarafından CHP'ye davet edilen Ali Fuat Cebesoy, Kazım Karabekir ve Rauf Orbay gibi isimlerin ortak özelliği Atatürk ile Türk İstiklal Harbinde yol arkadaşlığı yapma ayrıca Cumhuriyetin ilanı sonrası modernleşme projesi doğrultusunda hayata geçirilen inkılâplara karşı çıkmaları idi. İnönü'nün bu adımı atarken üç amaç güttüğünü söylemek mümkündür. Bunlardan birincisi İkinci Dünya Savaşı'nın ortaya çıkarabileceği olumsuzluklara karşı içeride milli birliği güçlendirmekti. İkincisi toplumda karşılığı olan isimleri yanına çekerek onların çevresinde oluşabilecek muhalefeti önlemekti. Üçüncüsü ve daha önemlisi ise Atatürk sonrası dönemde kendi siyasetini uygulayacak yeni bir kadro kurmak idi. Bu doğrultuda meşhur sofranın asıl isimleri siyasetin dışında bırakılırken Faik Ahmet Barutçu, Hüseyin Cahit Yalçın, Seyfi Düzgören, Dr. Refik Saydam gibi yeni isimler siyasete dâhil edilmişlerdir. İnönü, proje kapsamında ortaya çıkan kadro ile 1939-1950 döneminde Türkiye'yi ve CHP'yi yönetmiştir.
Anahtar Kelimeler: Mustafa Kemal Atatürk, Milli Şef, Muhalefet, Cumhuriyet Halk Partisi, Milli Birlik

AN EVALUATION ON PRESIDENT ISMET INONU'S STRUGGLE TO BUILD UNION IN DOMESTIC POLICY ON THE EVE OF SECOND WORLD WAR

ABSTRACT
Veteran Mustafa Kemal Atatürk who is the supreme commender of Turkish army and the founder of Republic of Turkey passed away (10 November 1938) in the atmosphere where world entered to the Second World War at the double. İsmet İnönü who served as the prime minister of Turkey for years however excluded from politics since the autumn of 1937 was elected as the second President of Turkey by TGNA after the demise of Mustafa Kemal Atatürk. President İnönü rapidly implement the project of forming union in domestic politics. By this project, İnönü invited the names who stayed out/excluded from political system because of several justifications to the Republican People's Party (RPP). The common feature of names such as Ali Fuat Cebesoy, Kazım Karabekir and Rauf Orbay, who were invited to RPP by İnönü, was to be a companion with Atatürk in the Turkish War of Independence and to oppose the reforms implemented in line with the modernization project after the proclamation of the Republic. It is possible to say that İnönü pursued three goals in taking this step. The first of these was to strengthen the national unity inside against the negativities that the Second World War may cause.

The second one was to prevent the opposition that might arise around them by taking along the names that have correspondence in the society. The third and more important one was to establish a new cadre that would implement his own politics in the post-Ataturk period. Accordingly, the real names of the famous table were excluded from politics, while new names such as Faik Ahmet Barutçu, Hüseyin Cahit Yalçın, Seyfi Düzgören, Dr. Refik Saydam have been included in politics. İnönü governed the Turkey and RPP in the period of 1939-1950 with the generated cadre raised from the scope of the project.
Keywords: Mustafa Kemal Atatürk, National Chief, Opposition, Republican People's Party, National Unity

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti, Birinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan işgallerin Türk Milleti tarafından tanınmaması üzerine verilen Türk İstiklal Harbi'nin kazanılmasıyla ortaya çıktı. Lozan Barış Konferansı'nda galip devletlerin temsilcileri tarafından Anadolu'da ulus kimliğine dayalı yeni bir Türk Devleti'nin kurulduğu kabul edildi. Türk ordularının muzaffer başkomutanı Gazi Mustafa Kemal Paşa Cumhuriyetin ilanıyla birlikte TBMM tarafından ülkenin ilk Cumhurbaşkanı seçildi[1] ve bu makamda vefatına kadar yer aldı.

Atatürk döneminde (1923-1938) devlet ve toplum hayatını dönüştürecek modernleşme çabasının gerektirdiği radikal inkılâplar hayata geçirildi. Söz konusu inkılâplar hayata geçirilirken Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) bir araç olarak kullanıldı[2]. Kısa süreli Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF) ve Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) denemelerinin başarısızlığı ülkede CHP'nin başında olduğu tek parti dönemini ortaya çıkardı. CHP dönemde her ne kadar ülkeyi tek başına yönetse de parti içerisinde farklı gruplar bir arada yer aldı[3]. Başka şekilde söylemek gerekirse tek parti dönemi boyunca CHP homojen bir nitelik taşımadı ya da bünyesinde farklı dünya görüşüne sahip isimleri barındırdı. Bununla birlikte CHP, 1930'lar boyunca devlet ve toplum hayatını tehlikeye sokacak gelişmelere karşı parti devlet bütünleşmesi, umumi müfettişlikler, halkevleri gibi uygulamaları da devreye soktu.

Cumhurbaşkanı Atatürk ve Başbakan İsmet İnönü arasındaki tarihi ilişki 1937 yılı itibariyle geri dönülemez bir yola girdi ve sonunda ikili arasındaki ipler koparken İnönü'den Başbakanlık görevini Celal Bayar'a bırakması istenildi. Aydemir'e göre Atatürk bu değişiklik ile bürokratik bir görünüm kazandığını düşündüğü hükümeti hareketlendirme amacı gütmekteydi[4]. Atatürk ve İnönü arasındaki ilişkinin kopmasında süreç içerisinde biriken konular etkili oldu. Bunlar; Atatürk'ün Cumhurbaşkanı sıfatıyla anayasal bir yetkisi olmamasına rağmen hükümet üzerindeki müdahaleleri, Hatay'a karşı izlenecek dış politika, ekonomi alanında devletin alacağı rol, Atatürk Orman Çiftliği ve Bomonti Bira Fabrikası'nın hazineye devredilmesi[5] şeklinde yaşandı.

[1]Gazi Mustafa Kemal Paşa 287 üyeye sahip TBMM'de oylamaya katılan 158 üyenin oyuyla Cumhurbaşkanı seçildi. Bundan sonra 1927, 1931 ve 1935 seçimleri sonrasında oluşan meclis tarafından üç kez daha Cumhurbaşkanı seçildi. Cüneyt Arcayürek, Çankaya Gelenler Gidenler, Detay Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 11.

[2]Türk siyasi tarihinde "devlet kurma" ve "dönüştürme" niteliklerine sahip olan Cumhuriyet Halk Partisi, Gazi Mustafa Kemal Paşa tarafından 9 Eylül 1923'te Türk halkının bütününü temsil etme iddiasıyla "Halk Fırkası" adıyla kuruldu. Geniş bilgi için, Bkz.: Şerafettin Turan, Kökeni Ulusal Direnişe Dayanan Bir Devrim Partisi Cumhuriyet Halk Partisi, Tüses Yayınları, İstanbul, 2000.

[3]Metin Çınar, Anadoluculuk ve Tek Parti CHP'de Sağ Kanat, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 219-268.

[4]Şevket Süreyya Aydemir, İkinci Adam, C: 1, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999, s. 498.

[5]Cemil Koçak, "Siyasi Tarih (1923-1950)" Çağdaş Türkiye (1908-1980), (Yay. Haz. Sina Akşin), Cem Yayınevi, İstanbul, 1989, s. 116-117.

Kanaatimize göre, Başbakan İnönü'nün görevi bırakmasını tek sebebe bağlama doğru olmamakla birlikte ekonomi alanındaki görüş ayrılığından kaynaklanan siyasi etkileri ağır basmaktadır. Zira Boratav'ın da ifade ettiği gibi Atatürk hem zenginleşmek hem de Türklerin iktisada kabiliyeti olmadığı yönündeki önyargıları yıkmak için bir an önce iktisadi kalkınmanın gerçekleşmesini istiyordu; bununsa özel girişimin güçlenmesiyle uzun vadede başarıya ulaşacağı kanaatinde olduğundan, her zaman özel girişimin esas tutulduğunu belirtme ihtiyacı duyuyordu[6]. Diğer taraftan Cumhurbaşkanlığı sırasında İnönü'nün genel sekreterliğini yapan Derin'e göre ise Atatürk ile İnönü arasında ayrılığı doğuran gelişmeler dizisi İnönü'nün görevden uzaklaştırılmasını amaçlamadığı gibi, daha liberal bir ekonomik düzene geçme özlemini de taşımamakta idi[7]. Bununla birlikte 1923-1938 döneminde ister istemez Atatürk'ün çevresinde "Atatürk'ün adamları" ve İnönü çevresinde "İnönü'nün adamları" diye gruplar oluşmuş ve bu gruplar geleceğe dönük siyasi hesap içerisine girmişti.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu lideri Gazi Mustafa Kemal Atatürk dünyanın koşar adım yeni bir dünya savaşına gittiği süreçte vefat etti. Bu süreçte Almanya ve İtalya otoriter/totaliter söylemlerle saldırgan bir dış politika geliştirmeye başladı. Bu ülkelerin başında bulunan Adolf Hitler ve Benito Mussolini, Birinci Dünya Savaşı sonunda imzalanan barış antlaşmalarında haksızlığa uğradıklarını söyleyerek söz konusu antlaşmaların revize edilmesini istedi. Bu şekilde Avrupa'da ortaya çıkan "Tek Halk, Tek İmparatorluk, Tek Lider" söylemi Türkiye'yi de etkiledi.

Yukarıda ifade edilen şartların etkisiyle 1937 sonbaharında Başbakanlık görevini bırakan İnönü, 1938 yılı boyunca Atatürk'ün adamları olarak nitelenen isimlerce yalnızlaştırılmış ve neredeyse siyasi hayatın dışına düşürüldü[8]. Koçak'ın ifade ettiği şekli ile bu yalnızlaştırma süreci Lozan'ın yıldönümünde dahi gazetelerde İnönü'nün adının geçmemesi şeklinde kendini gösterdi[9]. Sonunda İnönü, askerin desteği ile meclis tarafından 11 Kasım 1938 günü ülkenin İkinci Cumhurbaşkanı seçildi. Özdemir'e göre yaklaşık 14 yıllık Başbakanlığı sürecinde İnönü ordu içerisinde kendine bağlı bir general grup oluşturmayı başarmış ve bu grup onu Cumhurbaşkanlığına taşımıştı[10]. Bununla birlikte Cumhurbaşkanı İnönü, kendisinin bir Atatürk olmadığının da farkındaydı. Buradan hareketle İnönü, askeri-sivil bürokrasi ve CHP üzerinde hâkimiyet kurmak/birlik ve bütünlüğü sağlamak için yeni bir strateji geliştirme ihtiyacı hissetti. Cumhurbaşkanı İnönü barış politikası olarak nitelenen uygulama ile bir yandan Atatürk'ün adamları olarak nitelenen kişileri siyasi hayatın dışına iterken diğer yandan da Atatürk döneminde siyasi hayatın dışında bırakılan önemli isimleri CHP'ye davet edip iç siyasette yeni bir denge kurma yolu gitti.

Bu çalışmada Atatürk sonrası dönemde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından uygulanan barış politikasının gerekçeleri ortaya konulmaya çalışıldı. Bu yapılırken dış ve iç etkiler birlikte değerlendirildi. Dış etki denilirken ufukta İkinci Dünya Savaşının olması iç etki denilirken de Cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte belirginleşen muhalefetin Atatürk sonrası dönemde siyasal hayata dönüşleri birlikte ele alındı. Çalışma hazırlanırken araştırma-inceleme eserler ve döneme ait hatıralar incelenmiş, sonrasında elde edilen veriler analiz edilmeye çalışılmıştır.

[6]Korkut Boratav, Türkiye'de Devletçilik, İmge Kitabevi, Ankara, 2006, s. 44-45.
[7]Haldun Derin, Çankaya Özel Kalemini Anımsarken (1933-1951), (Yay. Haz. Cemil Koçak), Doğan Kitap, İstanbul, 2017, s. 139.
[8]Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Politikada 45 Yıl, İletişim Yayınları, İstanbul, 1984, s. 151.
[9]Cemil Koçak, İsmet İnönü ve Resmi Tarih, Timaş Yayınları, İstanbul, 2020, s. 107.
[10]Hikmet Özdemir, Ordunun Olağandışı Rolü, İz Yayıncılık, İstanbul, 1994, s. 105-106.

1. İNÖNÜ'NÜN CUMHURBAŞKANI VE MİLLİ ŞEF OLMASI

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün yaşamının son günlerinde onun yerine kimin cumhurbaşkanı olacağına dönük ciddi arayışlar yaşanmasına rağmen, sivil-askeri bürokrasi, CHP ve TBMM'deki ortak düşünce İsmet İnönü'den yana olmuştur. Bu noktada sorun sadece cumhurbaşkanlığı sorunu olmayıp, Atatürk'ün başlattığı modernleşme çabasının devam ettirecek ayrıca ülke içindeki ve dışındaki huzur ve barış ortamını sürdürecek bir lider sorunu idi. Bu nedenle Atatürk'ten sonra en etkili isim olan İnönü, cumhurbaşkanlığı için tek ve en önemli isim olarak öne çıktı.

Atatürk'ün hastalığının ağırlaştığı süreçte dönemde Atatürk'ün adamları olarak nitelenen Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya ve Cumhurbaşkanı Genel Sekreteri Hasan Rıza Soyak; Atatürk sonrası için isim arayışına girişti. İnönü'ye karşı olan bu isimler, onun Cumhurbaşkanı olmasını önlemek için bir kaç strateji geliştirdi. Bunlardan ilki, Aras'ın aracılığıyla İnönü'yü ABD Büyükelçisi olarak ülke dışına çıkarma denemesi olmuş; ancak İnönü'nün kararlı duruşu karşısında uygulanamamıştır[11]. İkinci olarak muhalifler Soyak aracılığıyla, Atatürk'ün halefi olarak Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak'ı vasiyet ettiğini iddia etmişlerdir. Ancak Başbakan Bayar'ın kendisinin böyle bir vasiyetten haberinin olmadığını söyleyerek İnönü karşıtı bir tavır almaması bu girişimi de sonuçsuz bırakmıştır[12]. Üçüncü strateji ise İnönü'ye rakip olacak adaylar belirlemekti. Burada Fevzi Çakmak ve Fethi Okyar isimleri üzerinde durulmuştur. İnönü, Çakmak'ın kısa süreli bir yoklamadan sonra bundan vazgeçtiğini aynı şekilde Okyar'ın da muhaliflere umut verici bir yaklaşımda bulunmadığını ifade etmektedir[13]. Özdağ'ında ifade ettiği gibi bu süreçte Genelkurmay Başkanı Çakmak'ın orduya tam anlamıyla hâkim olamadığını görmesi kendisine yapılan teklifi reddetmesine dolayısıyla da Başbakan Bayar'ın da pasifleşmesine ve ibrenin İnönü'nün lehine dönmesine neden oldu[14]. Bu durum ise bize kuruluş sürecinde ordunun rejim içinde belirleyici bir güç olduğunu göstermektedir. Son olarak muhalifler İnönü'nün seçilmesini zorlaştırmak için meclis seçiminin yenilenmesini denemişler ancak bu girişimde Başbakan Bayar'dan dönmüş ve uygulanamamıştır.

Muhaliflerin Atatürk sonrası için isim bulma çabalarının başarısızlıkla sonuçlandığı atmosferde Gazi Mustafa Kemal Atatürk-10 Kasım 1938- vefat etti. Atatürk'ün vefatı ile sadece Cumhurbaşkanlığı makamı değil aynı zamanda CHP Genel Başkanlığı da boşalmıştı. İlk olarak Cumhurbaşkanı seçimi yapılacaktı. 11 Kasım 1938 günü önce CHP'nin meclis grubunda yapılan gizli oylamada 323 oydan 322'si İnönü'ye, bir oy ise Başbakan Bayar'a çıktı. Bayar'ın aldığı oy keskin bir İnönü muhalifi olan Yusuf Hikmet Bayur tarafından kendisine verilmişti. Bu oylamanın ardından İnönü Cumhurbaşkanı adayı gösterildiği TBMM'den 348 oyun tamamını alarak Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci Cumhurbaşkanı seçildi[15]. Bununla birlikte seçimde 51 milletvekili çeşitli gerekçelerle oy kullanmadı. Oy kullanmayan isimlerin en önemlisi İçişleri Bakanı Şükrü Kaya idi. Kaya'nın seçim günü TBMM'de olmasına rağmen genel kurul salonuna girerek oy kullanmadığı görüldü[16].

[11]Andrew Mango, Atatürk, (Türkçesi: Füsun Doruker), Sabah Kitapları, İstanbul, 2000, s. 503.
[12]Hasan Rıza Soyak, Atatürk'ten Hatıralar, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008, s. 718-719.
[13]İsmet İnönü, Defterler (1919-1973), C: 1, (Haz. Ahmet Demirel), Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2008, s. 123-134.
[14]Ümit Özdağ, Atatürk İnönü Dönemlerinde Türk Silahlı Kuvvetleri, Kripto Kitaplar, Ankara, 2017, s. 124.
[15]Esma Torun, II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye'de Kültürel Değişimler –İç Dış Etkenler- (1945-1960), Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya, 2006, s. 140:
[16]Hilmi Uran, Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009, s. 269.

Cumhurbaşkanı olarak yaptığı ilk konuşmada İnönü, Atatürk'ün ölümünden duyduğu üzüntüyü ve o'na olan bağlılığını dile getirdi; inkılâplara bağlı kalınacağını, modernleşme amacının sürdürüleceğini ayrıca içteki barış ve huzurun korunacağını vurguladı[17]. Bu konuşmasıyla Cumhurbaşkanı İnönü'nün, iç ve dış kamuoyuna Atatürk'ün ölümü sonrasında herhangi bir şeyin değişmeyeceği güvencesini vermeye çalıştı.

Bundan kısa süre sonra toplanan CHP olağanüstü kurultayı (26 Aralık 1938) tüzüğün 2., 3. ve 4. Maddelerini değiştirerek Atatürk'ü "Ebedi Şef" olarak ilan ederken İnönü'yü de, CHP'nin "Değişmez Genel Başkanı" ve ülkenin de "Milli Şefi", olarak kabul etti[18]. Bu tüzük değişikliğinin öncekilerden temel farkı parti genel başkanlığının hangi hallerde boşalacağına dönük düzenleme yapması idi. Zira önceki tüzüklerde bu konu ile ilgili bir düzenleme söz konusu değildi. CHP'nin 1927 tüzüğü ile Mustafa Kemal Paşa için partinin "Değişmez Genel Başkanı" olduğu belirtilmesine rağmen kendisinden sonrası için genel başkanın nasıl seçileceğine dönük bir ifadeye yer verilmemişti. Bundan dolayı Atatürk'ün ölümü üzerine olağanüstü toplanan kongrede ilk olarak bu nokta açıklığa kavuşturuldu[19].

Aynı gün Celal Bayar Hükümeti usulen istifa etti. Fakat Cumhurbaşkanı İnönü, tekrar Bayar'ı Başbakan olarak atadı. Ancak Bayar'dan yeni kurulan hükümette Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras ve İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'ya yer vermemesini istedi. Bu değişimde Aras ve Kaya'nın Atatürk sonrası dönemde İnönü'yü siyaset dışında bırakma çabasının etkili olduğu görülmektedir. Bununla birlikte İnönü'nün asıl amacının, kendisine muhalif olanları yönetimden uzaklaştırırken Atatürk döneminde sistemin dışında bırakılan muhalif isimleri yönetimle birleştirmeyi hedefleyen temel siyasetini uygulayacağı huzur ortamını gerçekleştirmek olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim söz konusu tasfiye işlemini İnönü; Aras ve Kaya'nın hükümet dışında bırakılması ülkeye ferahlık sağladı şeklinde değerlendirmektedir[20].

---

[17]Şerafettin Turan, İsmet İnönü Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2000, s. 130-131.

[18]Necdet Ekinci, Türkiye'de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkenler, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 1997, s. 127-129.

[19]Tüzüğün değişen maddelerinde yeni durum aşağıdaki gibi düzenlenmişti:

"2. Partinin banisi ve ebedi Başkanı Türkiye Cumhuriyetinin müessisi olan Kemal Atatürk'tür.

3. Partinin değişmez Genel Başkanı İsmet İnönü'dür.

4. Parti'nin değişmez Genel Başkanlığı aşağıdaki üç surette inhilâl edebilir:

A) Vefat

B) Vazifesini yapamayacak bir hastalığı sabit olması halinde

C) İstifa

Bu üç şekilden birisi dolayısıyla inhilal vukuunda Parti Büyük Kurultayı derhal toplanarak Partiye mensup mebuslardan bir zatı değişmez Genel Başkanlığa seçer." Hakan Uzun, "Tek Parti Döneminde Yapılan Cumhuriyet Halk Partisi Kongreleri Temelinde Değişmez Genel Başkanlık, Kemalizm ve Milli Şef Kavramları", ÇTTAD, IX/20-21, (2010/Bahar-Güz), s. 243; Tüzük değişikliğinin gerekçesi "Şefin rolü her memlekette, bilhassa parti hayatına girmiş memleketlerde çok mühimdir. Çünkü politik kanaatleri ekseriya prensipler halinde bileştirip olgunlaştıracak ve prensipleri zihinlere aşılayacak ve mütemadiyen besleyecek, memleket siyasetine istikamet verecek, millet efradını politik sahada yetiştirecek olan şeftir... Hemen bütün vatandaşları sinesinde toplamış olan bir partinin şefliğine intihap edilecek olan ali şahsiyetin 'Milli Şef' vasfını da iktisap etmiş olması tabii olduğuna göre, parti umumi reisinin yüksek şahsiyetini her dört senede bir ve her kurultay toplantısında müzakere ve münakaşaya mevzu ittihaz etmeyip, parti umumi reisliğinde 'değişmez' sıfatını esas olarak kabul etmek, bu yüksek makamın istikrarını temin ve otoriteyi takviye bakımından milli menfaate daha uygun görülmüştür. Bu sebeple; tüzüğün 2. Maddesi, partimizi kurmuş ve Cumhuriyeti tesis etmiş olan Ebedi Şef Kemal Atatürk'ün 'Ebedi Şef' olduklarını 3. Maddesi partimizin bütün müesseselerini ve eserlerini kendi eliyle kuran, bütün milletçe tabii ve milli bir insiyakla Milli Şef tanınan ve Büyük Meclisin tam ittifakı ile Cumhurbaşkanlığına seçilen Milli Şef İsmet İnönü'nün Değişmez Genel Başkan olduğunu tespit ve ifade maksadıyla yazılmıştır." şeklinde ifade edilmiştir. Hikmet Bila, a.g.e, s. 142.

[20]İsmet İnönü, Hatıralar, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1987, s. 325.

Yeni dönemde İçişleri Bakanı Dr. Refik Saydam ve Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu olacaktı. Bu iki isimde ilerleyen süreçte İnönü döneminin Başbakanları olarak da görev yapacaktı. Bayar'ın tekrar başbakan olarak atanması, hükümetteki isimler ve hükümet programı, ilk bakışta yeni dönemle birlikte önemli bir değişiklik olamayacağı işareti vermekteydi. Atatürk'ün yerine İnönü'nün geçmesi hem yurt içinde hem de yurt dışında olağan karşılanmıştı. Bu anlamda yurt içinde ve yurt dışında Atatürk'ün başlattığı modernleşme sürecinin devam edeceği umudu doğmuştu.

Ancak Başbakan Celal Bayar, üç ay sonra 25 Ocak 1939'da usulen değil bu kez gerçekten istifa etti. Bu değişimde İnönü ve Bayar'ın arasındaki başta ekonomi olmak üzere önemli görüş ayrılıkları etkili oldu. Buna ek olarak İnönü'nün, birlikte çalışacağı Başbakanın kendisine ve düşüncelerine uyumlu bir isim olmasını istemesi bu değişikliği ortaya çıkardı. Cumhurbaşkanı İnönü, sadakatinin ödülü olarak Dr. Refik Saydam'ı hükümeti kurmakla görevlendirdikten sonra TBMM'yi de yenileme kararını uygulamaya soktu. Bunun sonucu olarak 26 Mart 1939'da erken seçime gidildi. Seçime katılacak CHP milletvekili adaylarının tümü aynı zamanda CHP lideri olan İnönü tarafından belirlendi. Bu seçimler sonucunda başta Şükrü Kaya ve Tevfik Rüştü Aras olmak üzere Atatürk'ün adamları olarak nitelenen Cevat Abbas Gürer, Fuat Bulca, Hasan Rıza Soyak, Hüsrev Gerede, Recep Zühtü Soyak gibi isimler milletvekili yapılmadı[21]. Saydam Hükümeti, onun ölüm tarihi olan 8 Temmuz 1942 tarihine kadar görev yaparken İnönü, bu dönemde yasama ve yürütme organları üzerindeki etkisini de artırdı[22].

Akandere'nin ifade ettiğine göre Cumhuriyet'in ilk yıllarından çok partili hayata geçinceye kadar "Şef" kavramı siyasi hayatta kullanıldı. Bu noktada Atatürk döneminde söz konusu sıfat başta Cumhurbaşkanı Atatürk olmak üzere Genelkurmay Başkanı Çakmak ve Başbakan İnönü'ye zaman zamanda CHP Genel Sekreteri'ne de kullanıldı; basında bu kişilerden bahsedilirken "Şeflerimiz" şeklinde yazıldı[23]. Bununla birlikte İnönü döneminde bu sıfat sadece kendisi için kullanılırken ilerleyen süreçte dönemi de niteledi. Buradan hareketle "Şef" sıfatının dönemdeki "Tek Halk, Tek Ülke ve Tek Lider"[24] anlayışına bir öykünme olduğunu söylemek mümkündür. Zira Almanya'da Hitler-Führer (Yol Gösterici), İtalya'da Mussolini-Duçe (Önder), İspanya'da Franco-Caudillo (Önder) biçiminde sıfatlar alarak tek ve güçlü adam imajlarını tanımlamışlardı[25].

CHP olağanüstü kurultayında, "Değişmez Genel Başkan" ve "Milli Şef" sıfatlarının onaylanması, İnönü'nün ilerleyen süreçte hem Hükümet, hem de CHP üzerindeki otoritesinin artmasına neden oldu. İnönü, bu sıfatları İkinci Dünya Savaşının sonuna kadar kullandı. Cumhurbaşkanı İnönü, savaş sonrası gerek iç gerekse de dış şartların zorlamasıyla ülkede çok partili hayata geçme kararı aldı. Bu karar gereğince 10-11 Mayıs 1946 tarihinde toplanan CHP İkinci Olağanüstü Kurultayı tüzükte yaptığı değişiklikle İnönü'nün "Değişmez Genel Başkan" ve "Milli Şef" sıfatlarını kaldırırken CHP Genel Başkanının dört yıl süre için partili milletvekilleri arasından seçilmesini kabul etti[26].

[21]Metin Aydoğan, İnönü, Gözcü Yayıncılık, İzmir, 2020, s. 62.
[22]Saydam'ın ölümü üzerine 9 Temmuz 1942 tarihinde Şükrü Saraçoğlu yeni hükümeti kurmakla görevlendirildi. Mahmut Goloğlu, Milli Şef Dönemi (1939-1945), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, s. 161.
[23]Osman Akandere, Milli Şef Dönemi (1938-1945), İz Yayıncılık, İstanbul, 1998, s. 29-30.
[24]Çetin Yetkin, Karşı Devrim: 1945-1950, Kilit Yayınları, Ankara, 2006, s. 94.
[25]Cemil Koçak, Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945), C: 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 170.
[26]Hikmet Bila, CHP Tarihi (1919-1979), Doruk Matbaacılık, Ankara, 1979, s. 205.

Bu dönemde İnönü'yü otoriter yönetimden uzaklaşmaya yönelten etmenler şunlardır; Türkiye'nin Soğuk Savaş döneminde Batı Bloku içinde yer almak istemesi, CHP içinde artan muhalif eğilimler, Türk toplumunun tek parti yönetimine karşı giderek yükselen tepkisi ve demokrasinin Cumhuriyet projesinin hedeflerinden birisi olmasıdır. Çufalı ve Heper'inde ifade ettiği gibi Cumhurbaşkanı İnönü'nün bu adımını konjonktürel davranışın başarılı bir örneği olarak değerlendirmek mümkündür. Zira İkinci Dünya Savaşı'nın ortaya çıkacağının belirginleştiği atmosferde güçlü liderlik anlamı taşıyan "Değişmez Genel Başkan" ve "Milli Şef" sıfatları kabul edilirken savaş sonrası demokrasiyle yönetilen dünyaya dâhil olma yolunda bunlar kaldırıldı[27].

Sonuç olarak söylemek gerekirse Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatı sonrası sivil-askeri bürokrasinin güçlü desteği ile İsmet İnönü ülkenin ikinci Cumhurbaşkanı oldu. İkinci Dünya Savaşının da ufukta olduğu bir atmosferde İnönü, rejim ve devlette bir zayıflama olmaması için "Değişmez Genel Başkan" ve "Milli Şef "sıfatlarını CHP tüzüğüne işleterek savaş yıllarında otoriter bir yönetimin pratiğini yaptı. Savaş sonrası ise çok partili hayata geçiş sürecinde bunları terk etti. Bunda, İnönü'nün, toplum nezdinde Atatürk'ün bir kurtarıcı ve kurucu olarak sahip olduğu etkiye sahip olmayışı da kuşkusuz önemli bir faktör olmuştur.

2. ATATÜRK'ÜN ADAMLARININ TASFİYESİ

İsmet İnönü, Atatürk dönemi (1923-1938) diye nitelendirilen süreçte en uzun süreyle Başbakanlık koltuğunda bulunan ismidir. Bu dönemin temel özelliği kısa süreli TCF ve SCF muhalefetleri sayılmazsa ülkede tek partili düzenin yaşanmasıdır. Bu düzenin temel aktörü CHP iken Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Atatürk aynı zamanda partinin genel başkanı, Başbakan İnönü ise partinin genel başkan vekili idi. Ancak Atatürk'ün Cumhurbaşkanı iken de CHP'nin başında kalmaya devam etmesi dönemde "Partili Cumhurbaşkanı" tartışmalarının görülmesine neden oldu[28].

Bu dönemde ülkede İnönü liderliğinde bir hükümet olmakla birlikte temel siyasal kararların alınışında Cumhurbaşkanı Atatürk ve yakın çevresinde bulunan az sayıdaki kişinin etkili olduğu bilinmektedir. Döneme ait kaynaklarda "Çankaya Çevresi", "Mutat Zevat" ya da "Atatürk'ün Adamları" olarak nitelenen bu kişilerden bazıları Cevat Abbas Gürer, Fuat Bulca, Hasan Rıza Soyak, Kılıç Ali, Mahmut Soydan, Nuri Conker, Salih Bozok, Recep Zühtü Soyak, Şükrü Kaya, Tevfik Rüştü Aras'dır. Bu kişilerin ortak özellikleri Atatürk'le uzun bir geçmişlerinin olması ayrıca kader ve inanç birliği yapmalarıdır. Ancak Atay'a göre Cumhurbaşkanı Atatürk'ün otoritesini kendi menfaatleri için istismar ettiklerini düşündüğü bu isimlerle Başbakan İnönü'nün ilişkisi hiçbir zaman iyi olmadı[29].

CHP'nin 26 Aralık 1938 tarihindeki olağanüstü kurultayında yapılan tüzük değişikliği ile "Değişmez Genel Başkan" ve "Milli Şef" ilan edilen İnönü, parti ve devlet yönetiminde gücünü artırırken aynı zamanda rakipsiz duruma da geldi. Bu durum onun, parti ve devlet yönetiminde Atatürk'ün adamları diye anılan isimleri tasfiyesini kolaylaştırırken aynı zamanda söz konusu alanda gücünü artırması sonucunu ortaya çıkardı.

[27]Mustafa Çufalı, Türkiye'de Demokrasiye Geçiş Dönemi (1945-1950), Babil Yayıncılık, Ankara, 2004, s. 69; Metin Heper, İsmet İnönü Yeni Bir Yorum Denemesi, (Çev. Sermet Yalçın), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, s. 164.

[28]Türkiye'de partili cumhurbaşkanı tartışmaları için, Bkz.: Ahmet Gülen, Türkiye'de Partili Cumhurbaşkanı Tartışmalarının Kısa Tarihçesi (1923-1950), Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2018, s. 17.

[29]Falih Rıfkı Atay, Çankaya, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2012, s. 571; Tevfik Çavdar, Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950), İmge Kitabevi, Ankara, 2013, s. 378.

Atatürk'ün adamları diye anılan isimlerin İnönü tarafından parti ve devlet yönetiminden tasfiyesi Karpat tarafından CHP içerisindeki sağ kanadın hükümeti ve devleti kontrol altına alması şeklinde değerlendirmektedir[30]. Karaosmanoğlu ise İnönü'nün bu tasfiyesini bir yere kadar eleştirmekle birlikte söz konusu işlemin iç politikada bir barış denemesi olarak görülebileceğini, Atatürk'ten sonra sarsılma ihtimali olan devlet otoritesinin ancak bu yolla korunabileceğini düşünmektedir. Yukarıda da ifade edildiği gibi Atatürk'ün adamları diye anılan kişilere dönük tasfiye işleminin ilk ayağı İnönü'nün Cumhurbaşkanı olduğu gün kurulan Bayar Hükümeti listesinde Şükrü Kaya ve Tevfik Rüştü Aras'a yer verilmemesi şeklinde gelişti. Kaya, 1927-1938 yılları arasında İçişleri Bakanı olarak görev yapmış bu süreçte Halkevlerinin kuruluşu, 6 ilkenin anayasaya girmesi, mason localarının kapatılması, mülki idarenin geliştirilmesi, parti-devlet birlikteliğinin sağlanması gibi gelişmeler yaşanmıştı[31]. Tevfik Rüştü Aras ise, 1925-1938 yılları arasında Dış İşleri Bakanlığı yapmış ve Türk dış politikasının yürütülmesinde Atatürk'e karşı doğrudan sorumlu hareket etmiştir. Her iki isimde İnönü Hükümetlerinde bakan olarak yer almakla birlikte Atatürk'ün yönlendirmesine göre hareket etmiş bu ise İnönü'nün onlara karşı negatif bir duygu içerisine girmesine neden olmuştur[32]. Ayrıca bu iki ismin İnönü'nün Cumhurbaşkanlığını engelleme yolunda yaptıkları girişimler tasfiyenin gerekçesini oluşturmuştur.

Atatürk'ün adamları diye nitelenen isimlere karşı tasfiyenin ikinci adımını İnönü, 26 Mart 1939 seçimlerinde attı. Seçime katılacak CHP milletvekili adaylarının tümü aynı zamanda CHP lideri olan İnönü tarafından belirlendi[33]. Bu seçimler sonucunda başta Şükrü Kaya ve Tevfik Rüştü Aras olmak üzere Cevat Abbas Gürer, Fuat Bulca, Hasan Rıza Soyak, Hüsrev Gerede, Recep Zühtü Soyak gibi isimler milletvekili yapılmadı. Ayrıca Tevfik Rüştü Aras büyükelçi olarak Londra'ya atandı[34]. İnönü, bu adımıyla parti ve ülke yönetiminde eşitler arasında birinci durumuna gelirken aynı zamanda Atatürk döneminde çeşitli sebeplerle sistemin dışında bırakılan isimleri yeniden siyasi hayatın içine alma projesini uygulamaya koydu.

3. ATATÜRK DÖNEMİ MUHALİFLERİNİN SİSTEME ENTEGRE EDİLMESİ

Türk İstiklal Harbi'nin kazanılmasıyla birlikte Gazi Mustafa Kemal Paşa Türk devlet ve toplum hayatını derinden etkileyecek modernleşme projesini uygulamaya başladı. Bu doğrultuda birbiri ardına uygulamaya sokulan inkılâplar istiklal harbinin yürütücü kadrosu arasında var olan görüş farklarını daha da derinleştirdi. Özellikle Cumhuriyetin ilanı ve Halifeliğin kaldırılması işlemleri CHP içerisinden bir muhalefet partisinin doğmasına neden oldu. Cumhuriyetin ilk muhalefet partisi olan TCF, Türk İstiklal Harbinin önemli isimlerinden Kazım Karabekir liderliğinde kuruldu[35].

---

[30]Kemal H. Karpat, Türk Demokrasi Tarihi, Afa Yayınları, İstanbul, 1996, s. 80.

[31]Mustafa Solak, Şükrü Kaya Atatürk'ün Bakanı, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2013, s. 282-284.

[32]Arı İnan, Tarihe Tanıklık Edenler, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s. 382.

[33]Bu seçimlerde İnönü, Afyonkarahisar, Ankara, Eskişehir ve Niğde'de birer yer açık bırakarak gayrimüslim vatandaşların bağımsız temsilci çıkarmasını sağlamıştır. Buna göre; Afyonkarahisar'dan Berç Türker (Ermeni), Ankara'dan Dr. Taptas (Rum), Eskişehir'den İstamat Özdamar (Türk Ortodoksları), Niğde'den Dr. Abravaya (Yahudi) vatandaşların temsilcisi olarak TBMM'ye girecekti. Hilmi Uran, a.g.e, s. 293.

[34]Feroz Ahmad, Modern Türkiye'nin Oluşumu, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1995, s. 101.

[35]Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk'ta TCF Programını en hain dimağların mahsulü olarak nitelerken Karabekir ve Orbay'ı mürtecilere ümit ve kuvvet vermekle suçlamaktadır. Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk (1919-1927), (Haz. Zeynep Korkmaz), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1998, s. 601-604; TCF hakkında geniş bilgi için Bkz.; Ahmet Yeşil, Türkiye Cumhuriyeti'nde İlk Teşkilatlı Muhalefet Partisi Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Cedit Neşriyat, Ankara, 2002; Erık Jan Zürcher, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924-1925), (Türkçesi: Gül Çağalı Güven), Bağlam Yayınları, İstanbul, 1992.

Parti bünyesinde Ali Fuat Cebesoy, Adnan Adıvar, Refet Bele ve Rauf Orbay gibi önemli isimleri de bulunduruyordu. Türk demokrasi tarihinde özellikli bir yere sahip olan TCF, Şeyh Said isyanı ile ilişkilendirilerek kapatıldı. Bundan sonraki süreçte etkisizleşen bu isimler İzmir Suikast girişimi sonrasında kurulan İstiklal Mahkemesi'nde yargılandı. Bu sürecin en ağır etkileneni Kazım Karabekir ve Rauf Orbay oldu. Dava sürecinde yurt dışında olan Orbay mahkeme tarafından gıyabında yargılanarak 10 yıl sürgün cezasına çarptırıldı[36]. Diğer isim Karabekir ise mahkemede beraat etmesine rağmen Atatürk'ün vefatına kadar siyasi hayatın dışına itilerek İstanbul Erenköy'deki evinde göz hapsine alındı. Bu süreçte Karabekir'in "İstiklal Harbimizin Esasları" ismiyle hazırladığı çalışma, yönetimin kararı ile toplatılarak yakıldı[37].

Bununla birlikte Atatürk; 1930'ların başıyla birlikte çeşitli nedenlerle görüş ayrılığına düştüğü eski arkadaşlarıyla birlikte çalışma yolları aradı. Bu noktada ilk olarak Ali Fuat Cebesoy (1932) ve Refet Bele (1934) milletvekili seçildi. İkinci olarak 1935'te Türkiye'ye dönen Rauf Orbay'ın da milletvekili olması için çaba gösterdi ancak bu mümkün olmadı[38]. Bu arada Atatürk'ün vefatından kısa süre önce -29 Haziran 1938- çıkarılan "Af Kanunu" ile meşhur 150'liklerin affedilmiş olması ve kendilerine Türkiye'ye dönme imkânının verilmesi yönetimin yumuşama ve uzlaşma çabası olarak değerlendirilebilir[39].

Dolasıyla bu yaklaşımı İnönü, biraz daha genişleterek sadece Atatürk'ün silah arkadaşlarını değil, diğer muhalifleri de CHP'ne dâhil etme ve milletvekili seçtirme şeklinde genişletti. İlk olarak 31 Aralık 1938'de yapılan ara seçimlerde, Fethi Okyar, Hüseyin Cahit Yalçın[40], Kazım Karabekir milletvekili seçildi. İkinci olarak bağımsız milletvekili durumunda bulunan Ali Fuat Cebesoy ve Refet Bele, 9 Ocak 1939'da CHP'ne katıldı. Üçüncü olarak 1939 ara seçimlerinde Rauf Orbay ile kısa süre önce ülkeye dönen Dr. Adnan Adıvar ve Halide Edip Adıvar milletvekili seçildi[41]. Milletvekili seçildikten altı ay sonra Rauf Orbay'a Londra Büyükelçiliği teklif edilmiş ve kendisi de bu görevi kabul ederek İkinci Dünya Savaşı'nın buhranlı günlerinde, Türkiye'nin savaş dışı kalmasında önemli rol oynamıştır. Bununla birlikte Orbay'ın Büyükelçiliği onun devlet tarafından hareketlerinin gözlenmesine engel olmamıştır.

---

[36]Nurşen Mazıcı, Belgelerle Atatürk Döneminde Muhalefet (1919-1926), Dilmen Kitabevi, İstanbul, 1984, s. 157; Orbay, 1933 yılında Cumhuriyetin onuncu yılı için çıkarılan af sonrası ülkeye dönmesine izin verilmesine rağmen 1935'te Türkiye'ye dönmüştür. Rauf Orbay, Cehennem Değirmeni-Siyasi Hatıralarım, C: 2, Emre Yayınları, İstanbul, 1993, s. 196-239.

[37]Kazım Karabekir, Bir Düello ve Bir Suikast, Emre Yayınları, İstanbul, 1995, s. 111-119.

[38]Rauf Orbay, a.g.e, s. 243-248.

[39]Hem 26 Aralık 1923 tarihli Cumhuriyet'in ilanı nedeniyle çıkarılan genel affın hem de 16 Nisan 1924 tarihli Lozan Barış Antlaşması nedeniyle çıkarılan siyasi affın kapsamı dışında kalan 150'likler, 28 Mayıs 1927'de kabul edilen bir yasayla Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığından da çıkarılmışlardır. Cumhuriyet'in kuruluşunun 15. Yılı nedeniyle 29 Haziran 1938'de çıkarılan afla 150'liklerden hayatta kalan 69 kişiden 40'ı ülkeye dönmüştür. Nurşen Mazıcı, Tek Parti Dönemi, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2011, s. 13-60.

[40]Hüseyin Cahit Yalçın, İkinci Meşrutiyet ve Cumhuriyet döneminin önemli ismidir. İki dönemde de Tanin gazetesi ile ismi anıldı. İtilaf Devletlerinin İstanbul'u işgali sonrası Haziran 1919'da Malta'ya sürüldü. 1922'de sürgünden İstanbul'a döndü ancak Türk İstiklal Harbine katılmadı. Cumhuriyetin İlanı, Halifeliğin kaldırılması sürecinde Gazi Mustafa Kemal Paşa'yı ülkede diktatörlük kurmakla eleştirdi. Ağa Han ve Emir Ali'nin hilafetin kaldırılmamasını isteyen mektubunu Tanin'de yayımlaması üzerine İstiklâl Mahkemesi'nde yargılandı. Mahkemece verilen süresiz sürgün cezasını Çorum'da çekerken İzmir Suikastı olayından yargılandı ve beraat etti. Barış siyaseti gereğince İnönü tarafından 1939-1954 yılları arasında Çankırı, İstanbul ve Kars milletvekili yapıldı. Hüseyin Cahit Yalçın, Siyasal Anılar, (Haz. Rauf Mutluay), İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1976, s. 275.

[41]Bu isimlerin üçü de İzmir Suikastından önce, 1925 Mart'ında, Türkiye'den ayrılırken Rauf Orbay Türkiye'ye 5 Temmuz 1935'de dönmüş yine tuhaf bir tesadüf eseri olarak Halide Edip de ülkeye, ondan bir ay sonra dönüş yapmıştır. İpek Çalışlar, Halide Edip, Everest Yayınları, İstanbul, 2010, s. 323-390.

Bu noktada örneğin; 20 Mayıs 1943 günü, İçişleri Bakanlığına Adana Valiliğinden gönderilen yazıda, Londra Büyükelçisi Rauf Orbay'ın Kahire Teyyare postasıyla Adana'ya geldiği ve saat 23'te, Toros Ekspresiyle Ankara'ya doğru hareket ettiği ihbar edilmekteydi[42].

Cumhurbaşkanı seçilmesinden kısa bir süre sonra İnönü, eski kırgınlıkları gidermek ve yeni bir başlangıç yapmak üzere ilk adımı attı. Bu adımı İnönü, "iç politikada kin ve garaza dayanan bir yol tutmayacağı"[43] şeklinde açıkladı. Bundan kısa süre sonra Dolma Bahçe Sarayı'nda 4 Mart 1939'da gerçekleşen geniş katılımlı bir Çay Partisi daveti oldu. Bu davete çok sayıda seçkin davetli eşleriyle katılırken davetin en dikkat çeken isimleri şüphesiz ki başta Kazım Karabekir ve Rauf Orbay olmak üzere Ali İhsan Sabis, Dr. Adnan Adıvar, Cafer Tayyar Eğilmez gibi Atatürk döneminde çeşitli gerekçelerle siyasi hayatın dışına itilen isimlerdi[44].

Diğer taraftan Cumhurbaşkanı İnönü, başta Kazım Karabekir olmak üzere yeniden cemiyet hayatına dâhil ettiği eski küskünlere "Atatürk'ün şahsı ile uğraşmak olmayacaktır"[45] şeklinde temel bir şart ileri sürdü. İnönü'ye göre bu şartın gerekçesi Cumhuriyet ve inkılâpların korunması yolunun Atatürk'ün tartışma konusu haline gelmemesi idi[46]. Buna rağmen 3 Nisan 1939 tarihinde Tan gazetesinde Karabekir ile Atatürk arasındaki ilişkileri konu edinen bir röportaj yayınlandı. Tan gazetesinde "General Diyor ki; Matbuat Hadiseleri Yeni Nesle Olduğu Gibi Nakledilmelidir." başlığıyla yayınlanan röportajda, Karabekir, kendisinin de dâhil olduğu "birtakım şahsiyetlerin" gençlere yanlış olarak tanıtılmasından şikâyet etmiş, basının bu konuda yeterince duyarlı davranmamasından yakınmıştı. Karabekir bu röportajda, Atatürk dönemini kastederek, altı yıl önce İstiklal Savaşına ait bazı belgeler ortaya koyduğunu, bu belgelerle olayların gösterildikleri gibi olmadığını kanıtlamaya çalıştığını, ancak bu nedenle basının saldırısına uğradığını ifade etmişti. Bu röportaj İstanbul Üniversitesi gençliği arasında tepkiyle karşılanmıştı. Tan gazetesini ziyaret eden 25-30 kadar genç gazete yönetimine "Atatürk'ün hatırası kalplerimizde çok canlı bulunduğu bir anda ve henüz gözlerimizin yaşı kurumamışken, bu şekilde yazıların neşrini çok çirkin buluyoruz ve kabul etmiyoruz."[47] tarzında protestoda bulunmuşlardı. Gelen sert tepkiler üzerine Tan gazetesi yazı dizisini kesmek zorunda kalırken Karabekir'de CHP Parti Grubunda konuya açıklık getirmek durumunda kalmış ve "Atatürk'e daima hürmet ve tazim hisleriyle merbut bulunduğunu ve beyanatının yanlış anlaşıldığını"[48] ifade etmişti. Karabekir'in açıklamasından sonra Başbakan Saydam söz almış ve onun değerlendirmesi de grupça yeterli görülerek konu kapanmıştı. Bununla birlikte gazete röportajı ve sonrasında yaşanan protesto olayı Karabekir'in eskisi gibi sıkı olmasa da yeniden devlet tarafından takip edilme sürecini başlatmıştı[49].

Özetlemek gerekirse İnönü'nün Atatürk'le olan son dönem anlaşmazlıklarından ötürü bir kırgınlık içinde olduğunu söylemek mümkündür. Bu kırgınlığın sebebi olarak görülen Atatürk'ün adamlarına karşı sert bir tavır takındığı da görülmektedir. Diğer taraftan İsmet İnönü içte güvenliği sağlamak amacıyla, eski muhaliflerin öfkelerini yatıştırma ve onları kazanmanın önemli olduğuna inanmıştır.

---

[42]Mustafa Balcıoğlu, Muhalif, Erguvani Yayınevi, Ankara, 2014, s. 305.
[43]Zekeriya Sertel, Hatırladıklarım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2001, s. 194.
[44]Şerafettin Turan, a.g.e, s. 137.
[45]Necdet Uğur, İsmet İnönü, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1995, s. 17.
[46]Şevket Süreyya Aydemir, İkinci Adam, C: 2, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999, s. 45.
[47]Şerafettin Pektaş, Milli Şef Döneminde Cumhuriyet Gazetesi, Fırat Yayınları, İstanbul, 2010, s. 18.
[48]Seçkin Çelik, İnönü Döneminde Kemalizm, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul, 2021, s. 113.
[49]Kazım Karabekir, İzmir Suikast Davası'ndan beraat etmesine rağmen Atatürk döneminde devlet tarafından sürekli polis gözetiminde tutulmuştur. Bu süreçte 1935 seçimlerine kadar hakkında "üç numaralı muhalif" bu seçimlerden sonra da "iki numaralı muhalif" nitelemesiyle kayıt söz konusudur. Mustafa Balcıoğlu, a.g.e, s. 15-175.

Bu noktada muhaliflerin CHP ve devlet yönetimiyle olan anlaşmazlıklarının esasen kişisel olduğu inancını taşımıştır. Bununla birlikte İnönü'nün, muhaliflerle ilgili sorunun kişisel kaynaklı olduğu yönündeki değerlendirmesini ayrıca barış politikasını, muhaliflerin kendisiyle sorunlarının olmadığını kanıtlama çabası olarak da değerlendirmek mümkündür.

4. BARIŞ SİYASETİNİN ANLAMI

Atatürk sonrası dönemde İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı olmasıyla birlikte uygulamaya konan "Barış Politikası"[50] uygulaması dış ve iç gelişmelerin sonucu olarak ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Bu anlamda dış gelişme olarak Avrupa'da ortaya çıkan yeni bir savaş tehlikesi Türkiye'nin uluslararası alanda ülke olarak daha güçlü bir konumda olmasını zorladı. Buradan hareketle Cumhurbaşkanı İnönü, milli birliği güçlendirme ihtiyacı hissetti. Nitekim kendisi tarafından güç birliği olarak nitelenen uygulama iki boyutlu olarak buna hizmet etti.

Uygulamanın ilk boyutunda İnönü, Atatürk'ün adamları olarak nitelenen isimleri gelecek dönemde siyasi hayatın dışına iterken ikinci boyutunda Atatürk döneminde çeşitli gerekçelerle siyasi hayatın dışında bırakılan isimleri CHP'ye dâhil etti. Burada dikkat edilmesi gereken nokta ikinci boyutta yer alan isimlerin devlet merkezinin dışında kalan geniş bir kitlede karşılığı olan isimler olmasıdır. Atatürk'ün vefatı sonrası kendisinin bir Atatürk olmadığı gerçeğinden hareket eden İnönü'nün, dünyanın yeni bir savaşa koştuğu süreçte toplumda karşılığı olan muhalif isimleri yanına çekerek hem ülkede huzuru sağlama hem de kendi iktidarını güçlendirme amacı taşıdığı düşünülebilir.

İnönü'nün güç birliği siyasetinin önemli bir sebebinin de kendi iktidarı ile ilgili olduğu söylenebilir. Bu anlamda SCF tecrübesinden hareketle Karabekir ve Orbay gibi toplumda karşılığı olan iki ismin muhalefete geçerek bir parti kurması halinde siyasal dengelerin değişebileceği tehlikesi İnönü'yü önlem almaya zorladı. Nitekim İnönü, Karabekir ve Orbay'ı CHP'ye dâhil ederek onları ilerleyen süreçte kendi iktidarına tehlike olmaktan çıkardı. Bununla birlikte Cumhurbaşkanı İnönü'nün bu girişimi dönemde Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak tarafından "Beyhude çalışıyorsun" şeklinde eleştirildiği de görülmektedir.

Diğer taraftan Atatürk döneminde en uzun süreyle Başbakanlık koltuğunda oturan İnönü, Atatürk'ün adamları diye nitelenen isimlerle süreç içerisinde ciddi tartışmalar yaşadı. İnönü'nün bu isimlerle mesafeli oluşunun temelinde sakin yaşam şekli ve kendi kadrosu ile iş yapma anlayışı vardı. Dolayısıyla Atatürk sonrası dönemde İnönü'nün Atatürk'ün adamları ile çalışmayacağı açıktı. Bu gerçekten hareket eden İnönü, onlardan boşalttığı yerleri Karabekir, Orbay vb. isimlerle doldururken kendine sadık yeni bir çevrede kurdu. Bu anlamda İnönü'nün barış politikasını kendisine sadık bir yeni çevre kurma çabası olarak değerlendirmek mümkündür. Bununla birlikte İnönü'nün barış politikası gerek dönemde gerekse de ilerleyen süreçte eleştirilirken kimi isimlerce ihanet şeklinde değerlendirilmiştir. Bu isimlerden dönemde eleştiri getirenlerin ideolojik ayrılıktan ziyade Atatürk döneminde devlet imkânlarından fazlasıyla yararlandırılan kimseler olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak söylemek gerekirse Atatürk sonrası dönemde Cumhurbaşkanı İnönü tarafından uygulanan barış politikasının aslında bir toparlanma amacı taşıdığını söylemek mümkündür. Bu anlamda Türk İstiklal Harbi'nin lider kadrosu arasındaki kökleri savaş sürecine giden görüş ayrılıkları Cumhuriyetin ilanı ve Halifeliğin kaldırılması sırasında önce ciddi bir kırılmaya uğramış sonrasında da Kazım Karabekir ve Rauf Orbay gibi isimlerin siyasi hayattan tasfiyesini doğurdu.

[50]Günlüklerinde İnönü, bu politikasını "İçişlerinde yeni bir politika gerekli idi. Bu politika gerginlikleri ciddi olarak giderme veya yumuşatma yönünde olacaktı. Eski küskünlükleri kaldırmak için, ciddi olarak çalışmak kararındaydım… Eski küskünlük dediğim zaman, Terakkiperver ve Serbest Fırka teşebbüslerinden kalan huzursuzlukları murat ediyorum" şeklinde ifade etmektedir. İsmet İnönü, Defterler…, s. 257.

Bu durum ilerleyen süreçte bir dağılma halini aldı. Durumdan zaman zaman rahatsızlık duyan Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Atatürk'te kimi arayışlarda bulunmuş ancak tam anlamıyla sonuç oluşmamıştı. Cumhurbaşkanı İnönü'nü, dünyanın koşar adım yeni bir savaş atmosferine girdiği süreçte ortaya koyduğu barış politikası ile ülkede yaşanmakta olan dağılmanın önüne geçmeye çalıştı. Öyle ki Atatürk dönemi muhaliflerini bir takım mevki/imkân vererek sisteme dâhil ederken onları hem kendine hem de devlete sorun olmaktan çıkardı.

SONUÇ

Dünyanın her yerinde kurucu liderin ağır hastalığı ya da ölümü önemli siyasal sonuçlar doğurur. Böyle bir süreçte yeni kurulan düzenin yaşayıp yaşamayacağı en önemli tartışma konusu olur. Bunun sebebi, sistemin tam oturmadığı düşünülen süreçte kurucu liderin muhalifi olan isimlerin iktidara dönük eylem ve söyleme girişme ihtimalidir.

Türkiye'de kurucu lider Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün hastalık süreci onu yerine kimin geçeceği sorununu doğurdu. Bu süreçte Çankaya çevresi olarak anılan isimler arayış içerisinde oldu ancak bu çabalar sonuçsuz kaldı. Atatürk döneminde değişmez Başbakan durumundaki İsmet İnönü, 11 Kasım 1938 tarihinde oy çokluğuyla TBMM'de Cumhurbaşkanı seçildi. Bundan sonraki süreçte Cumhurbaşkanı İnönü, yaklaşmakta olan İkinci Dünya Savaşı tehlikesinden hareketle ülkede kendi otoritesini güçlendirecek "Barış Politikası" şeklinde ifade edilen bir açılım siyasetini uygulamaya soktu.

İnönü'nün, söz konusu barış politikası ile iki hedefinin olduğunu söylemek mümkündür. Bunlardan ilkinde İnönü, Atatürk döneminde siyasi hayatın dışına itilen Türk İstiklal Harbinin halkta karşılığı olan güçlü isimlerini-ki bunlar Ali Fuat Cebesoy, Kazım Karabekir, Rauf Orbay- Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) saflarına dâhil ederken Atatürk ve kendisi arasındaki ilişkileri bozduğunu düşündüğü isimleri de CHP'den uzaklaştırarak partiyi kendi eline almaktı. İkincisi ise uluslararası ortamın ortaya koyduğu yeni bir dünya savaşı tehlikesinde ülkenin dış politikasını kendisinin yönetmesi idi.

Dünyanın koşar adım yeni bir savaş felaketine yöneldiği atmosferde Cumhurbaşkanı İnönü, uyguladığı barış politikası ile kurucu lider Gazi Mustafa Kemal Atatürk döneminde siyasi hayatın dışında bırakılan tarihsel kişilikleri başında bulunduğu CHP'ye dâhil ederek onların muhtemel muhalefetlerini önlemiş ayrıca dış dünyaya karşıda birlik ve beraberlik mesajı vermiştir. Sonuç olarak Cumhurbaşkanı İnönü'nün barış politikası olarak isimlendirilen açılım siyasetinin 1939-1950 döneminde Atatürk'ün kurduğu düzenin kurumsallaşmasına ve bu anlamda rejimin sağlam temellere oturmasına hizmet ettiğini söylemek mümkündür.

KAYNAKLAR

Akandere O. (1998). Milli Şef Dönemi (1938-1945), İz Yayıncılık, İstanbul.

Arcayürek C. (2007). Çankaya Gelenler Gidenler, Detay Yayıncılık, İstanbul.

Atatürk M. K. (1998) Nutuk (1919-1927), (Haz. Zeynep Korkmaz), ATAM Yayınları, Ankara.

Aydemir Ş. S. (1999). İkinci Adam, C: 1, Remzi Kitabevi, İstanbul.

---------- (1999). İkinci Adam, C: 2, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Atay F. R. (2012). Çankaya, Pozitif Yayınları, İstanbul.

Aydoğan M. (2000), İnönü, Gözcü Yayıncılık, İzmir.

Balcı M. (2015). Sıra Dışı Bir Siyasetçi: Kasım Gülek Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri, Yeditepe Yayınları, İstanbul.

Balcıoğlu M. (2014). Muhalif, Erguvani Yayınevi, Ankara.

Bila H. (1979). CHP Tarihi (1919-1979), Doruk Matbaacılık, Ankara.

Boratav K. (2006). Türkiye'de Devletçilik, İmge Kitabevi, Ankara.

Çalışlar H. (2010). Halide Edip, Everest Yayınları, İstanbul.

Çavdar T. (2013). Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950), İmge Kitabevi, Ankara.

Çelik S. (2021). İnönü Döneminde Kemalizm, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul.

Çınar M. (2013). Anadoluculuk ve Tek Parti CHP'de Sağ Kanat, İletişim Yay., İstanbul.

Çufalı M. (2004). Türkiye'de Demokrasiye Geçiş Dönemi (1945-1950), Babil Yay., Ankara.

Derin H. (2017). Çankaya Özel Kalemini Anımsarken (1933-1951), (Yay. Haz. Cemil Koçak), Doğan Kitap, İstanbul.

Ekinci N. (1997). Türkiye'de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkenler, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul.

Gülen A. (2018). Türkiye'de Partili Cumhurbaşkanı Tartışmalarının Kısa Tarihçesi (1923-1950), Tarihçi Kitabevi, İstanbul.

Heper M. (1999). İsmet İnönü Yeni Bir Yorum Denemesi, (Çev. Sermet Yalçın), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

İnan A. (2011). Tarihe Tanıklık Edenler, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.

İnönü İ. (1987). Hatıralar, Bilgi Yayınevi, Ankara.

--------- (2008). Defterler (1919-1973), C: 1, (Haz. Ahmet Demirel), Yapı Kredi Yay., İstanbul.

Karabekir K. (1995). Bir Düello ve Bir Suikast, Emre Yayınları, İstanbul.

Karaosmanoğlu Y. K. (1984). Politikada 45 Yıl, İletişim Yayınları, İstanbul.

Koçak C. (1989). "Siyasi Tarih (1923-1950)" Çağdaş Türkiye (1908-1980), (Yay. Haz. Sina Akşin), Cem Yayınevi, İstanbul, 1989.

---------- (2010). Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945), C: 1, İletişim Yayınları, İstanbul.

---------- (2020). İsmet İnönü ve Resmi Tarih, Timaş Yayınları, İstanbul.

Mango A. (2000). Atatürk, (Türkçesi: Füsun Doruker), Sabah Kitapları, İstanbul.

Mazıcı N. (1984). Belgelerle Atatürk Döneminde Muhalefet (1919-1926), Dilmen Kitabevi, İstanbul, 1984.

---------- (2011). Tek Parti Dönemi, Pozitif Yayınları, İstanbul.

Orbay R. (1993). Cehennem Değirmeni-Siyasi Hatıralarım, C: 2, Emre Yayınları, İstanbul.

Özdağ Ü. (2017). Atatürk-İnönü Dönemlerinde Türk Silahlı Kuvvetleri, Kripto Kitaplar, Ankara.

Özdemir H. (1994). Ordunun Olağandışı Rolü, İz Yayıncılık, İstanbul.

Pektaş Ş. (2010). Milli Şef Döneminde Cumhuriyet Gazetesi, Fırat Yayınları, İstanbul.

Sertel Z. (2001). Hatırladıklarım, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Solak M. (2013). Şükrü Kaya Atatürk'ün Bakanı, Kaynak Yayınları, İstanbul.

Soyak H. R. (2008). Atatürk'ten Hatıralar, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Torun E. (2006). II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye'de Kültürel Değişimler –İç ve Dış Etkenler- (1945-1960), Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya.

Turan Ş. (2000). Kökeni Ulusal Direnişe Dayanan Bir Devrim Partisi Cumhuriyet Halk Partisi, Tüses Yayınları, İstanbul.

---------- (2000). İsmet İnönü Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.

Uğur N. (1995). İsmet İnönü, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Uran H. (2009). Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Uzun H. (2010). "Tek Parti Döneminde Yapılan Cumhuriyet Halk Partisi Kongreleri Temelinde Değişmez Genel Başkanlık, Kemalizm ve Milli Şef Kavramları", ÇTTAD, IX/20-21, (Bahar-Güz), s. 233-271.

Yalçın H. C. (1976). Siyasal Anılar, (Haz. Rauf Mutluay), İş Bankası Yayınları, İstanbul.

Yetkin Ç. (2020). Karşı Devrim: 1945-1950, Kilit Yayınları, Ankara.

Zürcher E. J. (1992). Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924-1925), (Türkçesi: Gül Çağalı Güven), Bağlam Yayınları, İstanbul.